

RÉGI MAGYAR EX LIBRISEK A ZEMPLÉNI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBEN

SEMSEY ANDOR

A szerencsi Zempléni Múzeum őrzi az egykori *Petrikovits László*-féle ex libris gyűjteményt, amely a világviszonylatban is jelentős és az Iparművészeti Múzeum által kezelt, *Soó Rezső* által hagyományozott gyűjtemény után hazánkban a második. Bár világos képet csak a teljes feldolgozás után kaphatunk róla, kiragadjuk egy számban nem nagy, de kultúrtörténeti szempontból annál fontosabb részét, a régi magyar könyvjegyeket.

Az ex libris, magyarul könyvjegy a könyv tulajdonosát megjelölő és rendszerint a könyvtábla belső oldalára ragasztott grafikai lap, amely nemzetközileg ismert nevét a szokásos szöveg: „Ex libris X. Y.” azaz „X. Y. könyve” kezdő szavai után kapta. Mai formájában egyidős a könyvnyomtatással, korábban ezt a szerepet a könyvtulajdonos nevének kézzel való beírása játszotta, amint hogy ez ma is szokásos. A legrégebbi ilyen grafikai alkotások a 15. század közepéről ismeretesek. A következő században szórványosan hazánkban is megjelenik az ex libris. Gyakoriak a címeres ex librisek, amelyeknél, főleg a főúriaknál, a név nem is volt feltüntetve, ami azért is volt célszerű, hogy ugyanazt a könyvjegyet több generáció is használhassa. A jelesebb családok címerének ismerete hozzátartozott a kor műveltségéhez. Az ex librisek története párhuzamosan halad a grafikai művészetek történetével: az elsők fametszetek voltak, majd a rézmetszet veszi át a vezetést, a 19. század elején pedig megjelenik a kőrajz (litográfia). A technikákon kívül a korok stílusáramlatait is átvette az ex libris. A régi hazaiak egy része külföldön készült magyar megrendelésre, esetleg a Magyarországra költöző személyek már készen hozták magukkal. A 18. században már sok hazai grafikus is működött, akik gyakran névvel is jelezték alkotásaikat. Ilyenek a pozsonyi Zeller Sebestyén, a pest-budai Binder János Fülöp és Meyer Ágoston, valamint a század legkiemelkedőbb rézmetszője, az orosházi születésű Czetter János Sámuel. Egyházi személyek gyakori könyvjegyformája volt az ovális: ilyenek egy Nagyszombatban többször kiadott nagyméretű naptárlapot is díszítettek könyvmegjelölő funkciójukon kívül. Ezek feltüntették tulajdonosaik egyházi és világi titulusait s nem ritka a 6–8 soros szöveg sem. A 18. századi könyvjegyformák áthúzódnak a 19. század elejére is. Egyre gyakoribbak az egyszerű nyomdai szedéssel előállított, esetleg nyomdai cifrákból vagy léniákból összeállított keretbe helyezett ex librisek. Tulajdonosaik között jobbra írókat, tudósokat találunk. Sok a kőrajzú, esetleg címeres ex libris, ezek főleg a század második felére jellemzőek. Művészi értékük csekély, inkább a tulajdonosok személye kelti fel érdeklődésünket.

Régi ex librisnek az 1900 év előtt készületeket nevezzük. Ez az időhatár gyakorlati célt szolgál csupán, hiszen a század utolsó éveiben már megjelennek az újkori ex libris jellemzői. Első kiállításuk 1903-ban egyben az első magyar ex libris-kiállítás is, az Ipar-

művészeti Múzeumban rendezték meg.¹ Ugyanebben az évben adta közre az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár az ottani könyvekben található ex librisek lajstromát.² 1970-ben Budapesten rendezték meg a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszust, ebből az alkalomból az Orsz. Széchenyi Könyvtár mutatott be anyagából 113 lapot³, legutóbb pedig az Iparművészeti Múzeum a már említett Soó professzor-féle anyagból rendezett kiállítást 1978-ban.

A régi magyar ex librisekkel foglalkoztak *Varju Elemér*,⁴ *Siklóssy László*,⁵ *Arady Kálmán*, aki művészettörténész-doktorátusának témáját innen vette⁶ valamint *Nyireő István*, a debreceni egyetemi könyvtár egykori igazgatója. Ő állította össze a legnagyobb, régi magyar ex libriseket tartalmazó gyűjtemény, az Országos Széchenyi Könyvtár által kezelt anyag katalógusát, amely 1098 tételt tartalmaz. Ezek között nemcsak eredeti lapok vannak, hanem olyanok is, amelyek csupán reprodukció (legtöbbször fénykép) formájában találhatóak a gyűjteményben. Ez a katalógus, minden hiányossága ellenére is (datálás, technikamegjelölés pontatlan, a rövid leírás nem teszi lehetővé a beazonosítást, könyvjegyként nem használt címeres metszeteket is felvesz stb.) jelenleg a legteljesebb és alapul szolgál a minden tekintetben kielégítő leíró katalógus elkészítéséhez. E sorok írója folyamatosan gyűjti az adatokat és a köz- és magángyűjteményekből, valamint az irodalmi utalásokból ismert adatok alapján (beleszámítva a kérdéseket is) kb. 1400 régi magyar ex librisről adnak számot feljegyzései. (Ehelyütt szeretném megjegyezni, hogy régi könyvekből az ex librist kiáztatni barbár, kultúraellenes cselekedet, hiszen annak éppen az a hivatása, hogy a könyv sorsáról tudósítson. Szomorú jelenség, hogy a kereskedelemben gyakran találkozzunk kiáztatott ex librisek nyomait viselő régi könyvekkel . . . Helyesebb azt a könyvvel együtt megőrizni és magába a gyűjteménybe annak csupán fényképét helyezni, feltüntetve, hogy az eredeti melyik könyvben van és hol található.) Az említett esztergomi katalógus is feltünteti a jelzeteket, sajnos a könyvtár átrendezésekor ezek a jelzetek megszűntek és *Arady Kálmán* kutatásai során több fontos ex librist már nem tudott a régi jelzetek alapján megtalálni.

A következőkben betűrendben ismertetem a Zempléni Múzeum régi magyar könyvjegyei közül azokat, amelyeket alkalmam volt tanulmányozni és megpróbálok rámutatni azoknak művelődéstörténeti, grafikatörténeti és egyéb vonatkozásaira és utalni tulajdonosaik személyére. Helyszűke miatt az egyes könyvjegyekről csak a legszükségesebb adatokat közlöm, remélve, hogy előbb-utóbb sikerül a régi magyar ex librisek leíró, irodalmi utalásokkal ellátott katalógusát is tető alá hozni. Minden esetben hivatkozom az említett Nyireő-féle katalógus sorszáma, amennyiben ott fel van véve. (Ez a katalógus betűnként újra kezdi a számozást.)

1. Az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum ex libris kiállításának katalógusa. Budapest, 1903.
2. Index signorum „ex-libris” dictorum . . . Az esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár „ex-libris” könyvjegyeinek lajstroma. Esztergom, 1903.
3. Régi magyar ex librisek 1521–1900. Leíró katalógus, Budapest 1970, Országos Széchenyi Könyvtár. Összeállította *Nyireő István*.
4. *Varju Elemér*: Magyar könyvgyűjtők ex librisei. Magyar Könyvszemle 1895. 2. szám.
5. *Siklóssy László*: Az ex libris Magyarországon és külföldön. A Gyűjtő különszáma, Budapest, 1913.
6. *Arady Kálmán*: Ex librisek a mohácsi vésztől 1900-ig. Doktori értekezés, készült a budapesti egyetem Művészettörténeti Intézetében, 1948. (Kézirat.)
7. *Nyireő István*: A régi magyar könyvtárjegyek 1521–1900, az Orsz. Széchenyi Könyvtár gyűjteményének betűrendes leltára 1970. (Kézirat).

1. A BAKONYBÉLI bencés apátság könyvtárának ex librise négysoros szedett szöveg nyomdai cifra keretben. (A többé-kevésbé díszes, főként keretdíszítéshez használt térdőelemeket hívják nyomdai cifrának⁸.) Mérete: 37×67 mm, a 19. század első feléből. Számos példánya ismeretes. (Nyireő B:12).
2. BARTENSTEIN János Kristóf (1689–1767) osztrák államférfi feljegyzései fontos adatokat szolgáltatnak a dél-magyarországi szerbek történetéhez. A díszes címeres könyvjegy latin szövege fent a címerre utal, lent klasszikus idézet. Mérete: 90×74 mm (Nyireő B:36).
3. A BATHYÁNY–STRATTMANN nevet a Strattmann-féle hitbizomány élvezői viselték, kik 1769 óta római sz. birodalmi hercegek voltak, így rézmetszetű, címeres ex librisük ezután készülhetett. Mérete: 90×74 mm (Nyireő B:37).
4. BELNAI György Alajos (1765–1809) pozsonyi történetíró nyomdai szedésű, cifrákkal keretezett könyvjegye (mérete: 42×64 mm) a 18. század utolsó éveiben készült. (Nyireő B:152).
5. BENDE Imre nyitrai püspök (1824–1911) az általa XIII. Leó pápának ajándékozott könyveket díszes könyvjeggyel látta el, amelyeket Doby Jenővel, grafikatörténetünk kiemelkedő művészeivel (1834–1907) metszetett rézbe, 1892-ben, amint ez a metszet jelzéséből kitűnik. Az ex libris egyházi jelvényekkel ékesített címert ábrázol. Az ilyen ex librist, amely utal a könyv eredetére (adomány, hagyaték, vásárlás), esetleg az azt megszerző könyvtárra, emlék ex librisnek nevezük.⁹ Mérete 98×68 mm, Nyireő V:4 jelzés alatt, Vatikánál írja le (1. kép).
6. A BRETZENHEIM német eredetű hercegi család 1803 óta volt Sárospatak ura, fiágon 1863-ban halt ki. Rézmetszetű ex librise szöveg nélkül két változatban ismeretes, az egyik birodalmi hercegi koronával, a másik máltai kereszttel, ez utóbbi van meg a ZM. gyűjteményében. A címer szív-pajzsában perec látható, utalással a család nevére (Brezel = perec; az ilyen címert „beszélő címernek” nevezik). Mérete: 54×50 mm – Nyireő B:99 (2. kép.)
7. A BURCHARD–BÉLAVÁRY család címeres ex librise feltehetően a 20. század elején készülhetett, de lehet régebbi is, Nyireő nem említi. Mérete: 67×42 mm.
8. CSEKONICS Endre 1870-ben készült kőrajzú könyvjegye két méretben ismeretes, a ZM példányának mérete 47×33 mm. A számos ritkaságot tartalmazó könyvtár a 30-as években került aukcióra (Nyireő C:15).
9. A CSORNAI premontrei prépostság címeres ex librise ugyancsak két méretben ismeretes, a ZM példánya 69×54 mm. Nyireő C:22 alatt régeinek jelzi, de készülhetett a századforduló után is, Nyireő datálásai nem mindig megbízhatóak.
10. A DEBRECENI ref. kollégium vonaldíszes, magyar nyelvű könyvjegyzékének mesterét Tóth Béla Eröss Gábor személyében gyanítja.¹⁰ Minthogy a Tiszántúli Ref. Egyházkerület 1797-ben mondta ki, hogy a tanítás nyelve magyar legyen, könyvjegyünk feltétlenül ezután készült. (Mérete 30×58 mm, Nyireő D:9.)
11. Az ESTERHÁZYAK pápai könyvtárának ex librisét a család griffes címere díszíti, ez fába v. fémbe van metszve, alatta szedett szöveggel a könyvtár őrzési helye és léniakeret a jelzet számára. (82×69 mm; Nyireő E:30.)
12. GUZMICS Izidor László (1786–1839) bencés apát, a reformkor egyik leglelkesebb munkása tagja volt a M. Tudományos Akadémiának is. Könyvjegye nyomdai cifra keretben 3 soros szöveg. Mérete 38×68 mm, a ZM példánya kék papírra van nyomva (Nyireő G:39).
13. HADIK András (1710–1790) címeres ex librisét nyilván nem magyar anyanyelvű rézmetsző metszette, a 8 soros szöveg utolsó sorába így kerülhetett „Gubernator Pudensis” a „Budensis” helyett; a hibát először tollal javították, majd (mint a ZM. példányán látható) a hibás részt lecsiszolva ezt újra metszették. A hadi jelvényekkel díszített és a Mária Terézia rend nagykeresztjével ékesített címer szőlőfürtöt is ábrázol, így került egy példánya a Mezőgazdasági Múzeum

8. *Szentkuty Pál*: Régi hazai nyomdák mintakönyvei. Adalékok a magyar betű és a nyomdai „cifra” történetéhez. Budapest, 1940.

9. *Arady Kálmán*: Régi magyar emlék ex librisek. Magyar Könyvszemle 78. 1952. 1. 59–66 1.

10. *Tóth Béla*: A debreceni rézmetsző diákok. Magyar Helikon, 1976.

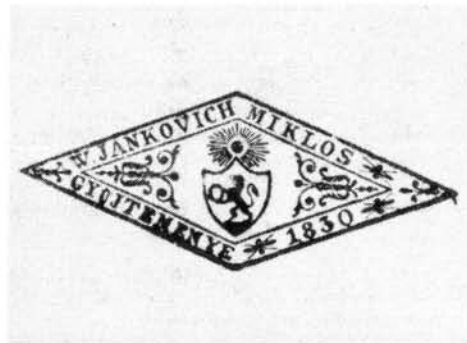
1. kép

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

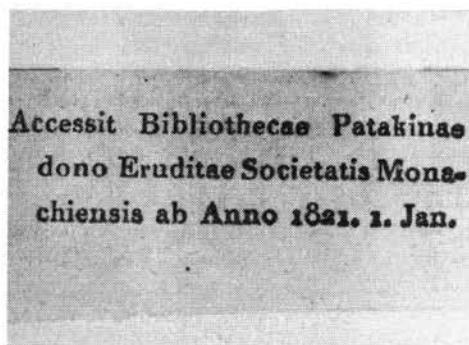
7. kép

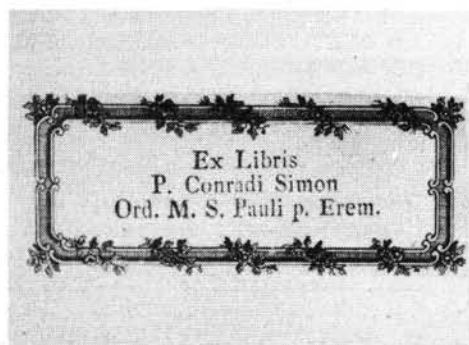
8. kép

- nemzetközi hírű szőlős-boros témájú ex libris-gyűjteményébe. Hadik András élettörténetéből csak egy mozzanatot emelünk ki: ő javasolta az elsők között a jobbágyság eltörlését! (A metszet mérete: 142×85 mm; Nyireő H:2.)
14. HARTIG Gusztáv kassai kölcsönkönyvtárának vonalkeretes, német nyelvű körjazú vonalkeretes ex librise 29×62 mm méretű, a 19. század közepén készülhetett. Gyakorlati célja nyilvánvaló (Nyireő H:7).
 15. HEVENESSY Gábor (1656–1725) jezsuita egyházi író, neves kéziratgyűjtő név nélküli címeres ex librisét, amelynek pajzsán egyszarvú látható, Arady még mint ismeretlent írta le, Nyireő tulajdonította Hevenessynek.⁶⁷ A rokokó stílusra jellemző kagylós keret azonban szerintünk kérdésessé teszi a szép ex libris 1700 körüli datálását (Mérete: 106×79 mm; Nyireő H:16 – 3. kép.)
 16. Az ILLÉSHÁZYAK dubnicai (Nyitra m.) könyvtárának ex librisén keretben elhelyezett szépírásos szöveg felett a családi címer sisakdíszé látható. Ezt a keretet Szántó Tibor is közli, A betű c. könyve 292. oldalán, mint az Egyetemi Nyomda 1737. évi mintakönyvében szereplőt. (Nyilván elírás 1773 helyett.) Ezt metszette rézbe és látta el szöveggel az ismeretlen grafikus. (A könyvtárat a család utolsó férfinak, István 1835-ben az Orsz. Széchenyi Könyvtárra örökítette.) Mérete: 57×70 mm (Nyireő I:1).
 17. JANKOVICH Miklós (1773–1846) régész és műgyűjtő címeres, fekvő rombusz alakú 1830-ban készült bélyegzője nem tulajdonképpeni könyvjegy, minthogy nem külön lapon van a könyvbe ragasztva. Mérete 24×60 mm (Nyireő J:6 – 4. kép).
 18. JESZENÁK István (†1784) név nélküli címeres ex librisének pajzsán S. I. betűk (Stephanus J. és nem Sándor, mint azt az Iparművészeti Múzeum 1903. évi katalógusa tévesen írja) láthatók. A címer alatt latin jelmondat. A 18. századi ex libris készítőjének személyét Zeller Sebestyén pozsonyi rézmetszőben kereshetjük, ugyanis az Iparművészeti Múzeum őriz egy ismeretlen tulajdonosú, hasonlóan monogrammos és jelmondatlalt ellátott, hasonló kompozíciójú ex librist, amelynek jelzése: Seb. Zeller S. Poonii. (Zeller 1777-ben halt meg.) Az ex libris mérete: 75×53 mm (Nyireő J:21).
 19. JESZENÁK István emlék ex librise nyomdai cifra keretben szedett szöveggel utal egy 1777. évi hagyományozásra, amely után az ismeretlen hagyományos (Arady szerint a pozsonyi evang. egyház) Jeszenák Jánostól kapta meg a könyvtárat 1799-ben. (1:9. jegyzet.) Mérete: 73×74 mm; (Nyireő J:22).
 20. KARAJAN Theodor körjazú címeres ex librisét Nyireő K:8 alatt vette fel az OSzK gyűjteményébe. Amennyiben a tulajdonos személye azonos az 1873-ban Bécsben elhunyt germanistával, nem ismerjük annak indokát, hogy miért lett a magyar anyagba felvéve. Mérete egyébként 52×44 mm.
 21. A KÁROLYI grófok csurgói könyvtárának címeres, a kastély képét is ábrázoló könyvjegyét a nagy múltú párizsi Agry műintézet metszette rézbe, amely az európai főúri könyvtárak egész sora számára dolgozott. Nincs adat arra, hogy 1900 előtt készült volna, de arra sem, hogy után. (Nyireő nem említi; mérete 97×67 mm.)
 22. KLIMÓ György pécsi püspök (1710–1777) alapította meg az első nyilvános magyar könyvtárat, amelynek jogutódja ma a pécsi egyetemi könyvtár. Klimó ex libriseiről Boda Miklós írt nem elég világosan¹¹. Az öt ismert változat közül a ZM példányát Bécsben metszette a cseh származású Thomas Bohacz (†1764) 1754-ben. Mérete 88×70 mm Nyireő K:55) (5. kép).
 - 23–24. KOLLONITZ László gr. (1736–1817) 1781-ben lett nagyváradai püspök, majd 1788-ban kalocsai érsek. Mindkét méltóságot betöltő idejéből őriz ex librist a ZM, ezek címeresek, egyházi jelvényekkel és felírtos szalaggal. Méretük 61×51 mm, illetve 63×66 mm. (Nyireő K:70, 71.)
 25. KRATKY Donát Benedek-rendi szerzetes feltehetően Magyarországon működött, nyomdai cífrákkal keretezett 4 soros ex librise szedett szövegű, mérete 45×53 mm, zöld papíron. Nyireő nem említi.
 26. KUUN Géza gr. (1837–1905) címeres ex librisét Keller Clotild karcolta rézbe a század utolsó évében. Mérete 100×68 mm. (Nyireő K:119.)

11. *Boda Miklós*: Három évszázad könyvtártörténeti emlékei a Klimó-gyűjteményben. Pécsi Egyet. Könyvtár Jubileumi évkönyv, Pécs, 1974. A vonatkozó részt 1. a 182–184. lapon.

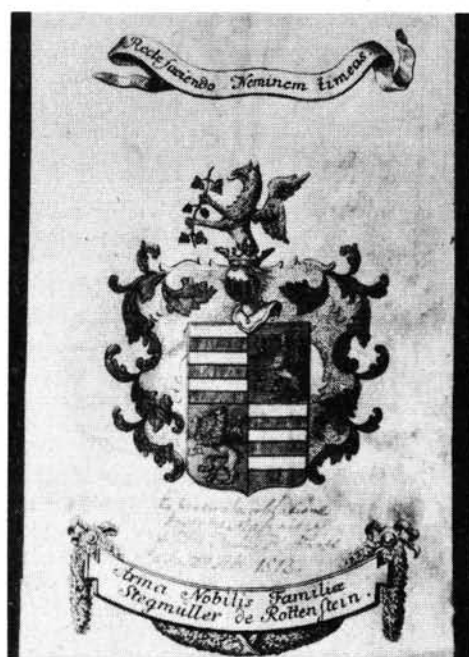
9. kép

10. kép

11. kép

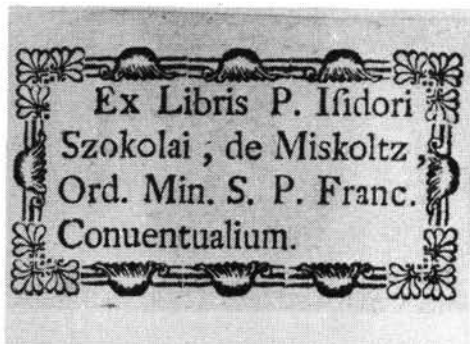

12. kép

27. MAJTHÉNYI Antal 19. század végéről való ex librise készen vett ovális címkében kézzel van írva. Mérete: 75×45 mm, Nyireő nem említi.
28. MAJTHÉNYI Imre (†1720) 1712-ben lett esztergomi kanonok. Címeres, a tulajdonos nevét latinul feltüntető ex librisén nincsenek egyházi jelvények, 1700 körül készülhetett. Rézmetszet, mérete 79×61 mm (Nyireő M:11).
29. MÁRIÁSSY Ferenc címeres kőrajzú ex librisének mérete 51×45 mm, magyar szövegű, a 19. század második feléből. (Nyireő M:26 – 6. kép.)
30. MIKÓ Imre gr. (1805–1876) kulturális alkotásai közül a legjelentősebb az Erdélyi Múzeum (1859) tudományos irodalmi működése is jelentős. Ex librise kőrajz, mérete: 84×69 mm (Nyireő M:40). (7. kép.)

31. A PÉCSI püspöki káptalan ex librise ovális barokk keretben (8. kép) ülő alakot ábrázol kulcsokkal (Szt. Péter?), a keretben elhelyezett felirattal. A 65×55 mm méretű rézmetszet készítője nyilván a Budán működött jó nevű Binder János Fülöp (†1811), minthogy ennek az ex librisknek nagyobb méretű és a pécsi egyetemi könyvtárban található azonos kivitelű változatát nevével is jelezte. (Nyireő P:31 – 8. kép.)
32. PODMANICZKY Géza báró (sz. 1839) és neje könyvtárak gyarapítására több főúri könyvtár anyagát megszerezték és ezeket külön ún. emlék ex librissel jelölték meg. Az új tulajdonosok kettős címerével díszített könyvjegye több változatban ismeretes, a ZM példányának szövege a következő: „Szereztük báró Prónay Sándor Tó-almási könyvtárával 1891”. (Nyireő P:38.)
33. Bizáki PUKY József kamarás (sz. 1854) címeres kőrajzú ex librise a 19. század utolsó éveiben készülhetett. (Nyireő P:56.)
34. RADNICH Imre székesfehérvári kanonok emlék ex librise csak az adományozót jelöli meg; az adományozott valószínűleg az egyházmegyei könyvtár. (Nyireő R:5.) Mérete 23×40 mm, lila papíron.
35. A SÁROSPATAKI főiskola emlék ex librise eddig csak a ZM gyűjteményéből ismeretes. A latin szöveg szerint a megjelölt könyvet a Münchener Tudós Társaság (Erudita Societas Monachiensis) adományozta a pataki könyvtárnak, 1821. január 1-én. Sajnos, nem tudjuk, milyen könyvből áztatták(!) ki és a sárospataki gyűjtemények főigazgatója, Ujszászy Kálmán sem tud erről az adományozásról, amelynek felderítése további kutatást igényel. Mérete 16×65 mm. (9. kép.)
36. Sebeczky András könyvjegye nyomdai szedés, a név ún. „szépírásos” betűkkel, nyomdai szedésű kerettel, a 19. század végéről. (Nyireő S:33.) Mérete: 27×58 mm.
37. SEGESVÁRI István orvos a 19. század elején működött Debrecenben. Szép rézmetszetű ex librise, amelyen ovális virágkoszorú övezi a nevét, a szakirodalom többször reprodukálta.⁵ Feltehetően ez is a debreceni rézmetsző diákok vésője alól került ki. (Nyireő S:35, mérete 62×80 mm.)
38. Orvosi ex librise a következő is, SETH János Józsefé (†1810), ki a szöveg szerint Komárom megyének volt „physicus”-a. Az égitesteket és „istenszemet” ábrázoló rézmetszet a jelzés szerint Hedrich Frigyes, az Egyetemi Nyomda budai betű- és rézmetszőjének műve.¹² (Nyireő S:41, mérete: 74×61 mm.)
39. SIMON Konrád pálos rendi szerzetes 19. századi könyvjegyei több változatban ismeretesek, a ZM indával körülfont keretes nyomdai szedésű változatát (mérete: 38×92 mm) más gyűjtemény nem őrzi. (10. kép.)
40. Hasonlóképpen nem szerepelt még a szakirodalomban SPILÁK Reginald 19. század elején készült nyomdai cífrákkal keretezett szedett magyar szövegű ex librise (mérete: 45×82 mm). A tulajdonos személyéről nem tudunk közelebbit (11. kép.)
41. A STEGMÜLLER család szép címeres rézmetszetű ex librise a 18. században készült. Az Orsz. Széchenyi Könyvtár gyűjteményében csak fotomásolata van meg. Mérete: 136×76 mm; a ZM példányán egy 1872-ből való adományozásra vonatkozó kéziratos feljegyzés olvasható (Nyireő S:74 – 12. kép.)
42. Dobai SZÉKELY Sámuel (1704–1779) nyugalmazott kapitány, könyv- és régiséggyűjtő címeres rézmetszetű ex librise e nemben a legszebbek közé tartozik. Több ízben is reprodukálták, mérete: 59×63 mm (Nyireő Sz:49).
43. SZEPESI F. Fülöp 1882. évszámmal jelzett kétszínű klisé ex librise név nélkül készült és a szöveg utólag lett nyomdai szedésű betűkkel piros színben benyomva. Mérete 79×64 mm, (Nyireő Sz:35).
44. SZOKOLAI Izidor miskolci minorita szerzetes latin szövegű szedett és nyomdai cífrákkal keretezett ex librise valószínűleg helyi nyomdában készült a 19. század elején, mérete: 34×63 mm (Nyireő Sz:60 – 13. kép.)

12. *Pataky Dénes: A magyar rézmetszés története.* Budapest, 1951.

13. kép

14. kép

45. TELEKI Sámuel gróf (1739–1822) nevét viseli ma is az általa alapított marosvásárhelyi téka (Tirgu-Mures, Teiki-Bolyai Könyvtár): Címeres ex librise két változatban ismeretes, a ZM a kisebbik változatot őrzi, mely nincs jelezve a művész nevével, de biztosra vehetjük, hogy ezt is a nagyobbikat metsző Nagy Sámuel kolozsvári rajztanár (1783–1845) metszette rézbe, a 19. század első évtizedében (Nyireő T:12, mérete: 76×44 mm – 14. kép).
- 46–47. A könyvkereskedők által az eladott könyvbe ragasztott cédulák nem ex librisek, de fontos dokumentumai a könyvkereskedelemnek. A kolozsvári TILSCH könyvárus jegye két korszakból van meg a ZM gyűjteményében, az első (T. és Fia) a 19. század elejéről, ez nyomdai szedés, míg a második kőrajzú (Tilsch J.), a század közepéről.
48. A már említett Bretzenheim család után a sárospataki uradalmat 1875-ben WINDISCH–GRAETZ Lajos herceg örökölte. Fametszetű címeres, nyomdai szedéssel körített könyvjegye először német szövegű volt, ez van meg a ZM gyűjteményében (mérete: 56×48 mm), de ismeretes ugyanez magyar szöveggel is (Nyireő W:21).
49. ZICHY Cecília Hermina grófnő monogrammos könyvjegyén a családi címer sisakdíszje látható (szarvasagancs között kereszt). Példányait több gyűjtemény is őrzi, mérete: 58×55 mm, kőrajz (Nyireő Z:12).

*

Az eddig ismert vagy lappangó régi magyar ex librisek számát 1500 körülire becsülve megállapíthatjuk, hogy a Zempléni Múzeum e csoportba tartozó gyűjteménye nem tartozik a legjelentősebbek közé, de jellemző darabjai jó képet adnak a 18–19. század magyar ex libriseiről, tarka képet nyújtva a kor művelődési viszonyairól. Láthatunk hivalkodó főúri könyvjegyeket, nagy könyvtáralapítók és ma már ismeretlen könyvbarátok lapjait, szerény alkotásokat, amelyeket sokszor csak a tulajdonos személye iránti megbe-

csülés emel ki a többi közül és metszeteket, amelyek grafikatörténetünk értékes dokumentumait képezik. A Zempléni Múzeum ex libris-gyűjteménye, a számban szerény régi magyar (a régi külföldiek között több kiemelkedő művészi értékű darab is van, de ezek ismertetése kívül esik megjelölt célunktól) és a valóban tekintélyes mennyiségű újkori anyag teljes feldolgozása mindenképpen kívánatos, ugyancsak azok további gyarapítása is, ezt kívánja a gyűjtemény művelődéstörténeti jelentősége.

ALTE UNGARISCHE EXLIBRIS IN ZEMPLÉN-MUSEUM ZU SZERENCs

(Résumé)

Das Zemplén-Museum zu Szerencs bewahrt die ehemalige Exlibrissammlung von Dr. László *Petrikovits* auf, die unter den öffentlichen Sammlungen in Ungarn hinter der weltberühmten Sammlung des Museums für Kunstgewerbe den zweiten Platz einnimmt. Aus dem grossen und bis jetzt nur teilweise aufgearbeiteten Material werden hier nach einem kurzgefassten geschichtlichen Überblick die nicht zahlreichen, aber in kulturgeschichtlicher Hinsicht bedeutenden alten, d.h. vor 1900 entstandenen Exlibris in alphabetischer Reihenfolge vorgestellt. Die Bezugsnummer des, die Sammlung der Széchenyi Nationalbibliothek zusammenfassenden Katalogs von Prof. István Nyireő sind auch angeführt. Mehrere Exlibris des Zemplén-Museums werden in der Fachliteratur erstmals in unserer Abhandlung beschrieben.

Die Exlibris unserer Sammlung aus dem 18. Jahrhundert sind alle Kupferschnitte und stellen Wappen, öfters ohne Name des Besitzers, dar. Derartig ist auch das künstlerisch ausgeführte Exlibris von Gábor *Hevenessy*. Die Exlibris vom Bischof György *Klimó*, dem Stifter der ersten öffentlichen ungarischen Bibliothek zu Pécs, weiters die von Samuel *Teleki*, Stifter der Bibliothek zu Marosvásárhely (Tirgu Mures), der sog. „Téka“, und vom Feldmarschall András *Hadik* sind hervorragend. Von medizinisch-geschichtlicher Beziehung sind die Exlibris von István *Segesvári* aus Debrecen und von János *Seth* aus Komárom. Teils aufgrund der Signatur, teils aufgrund Forschungsangaben kann man schon die Person mehrerer Kupferstecher identifizieren (Sebestyén *Zeller* zu Pozsony, Fülöp *Binder* zu Buda, Sámuel *Nagy* zu Kolozsvár, usw.) Anfang des 19. Jahrhunderts begnügten sich die Schriftsteller und die Wissenschaftler mit einfachen, typographischen Exlibris. In der zweiten Hälfte des Jahrhunderts gibt es eine Menge von, aus künstlichem Gesichtspunkt unbedeutenden, Wappen darstellenden Exlibris. Das Werk von Jenő *Doby*, (gest. 1907) dem Bahnbrecher der neuen ungarischen Kupferschnittkunst ziert die Bücher, die vom Bischof Imre *Bende* der Bibliothek des Vatikans geschenkt wurden.

Andor Semsey